

פסחים לו

משה שווערד

1. רש"י מסכת פסחים דף לו עמוד א

פטור - מחטאת, דאין איסור יום הכפורים חל על איסור נבילה, [1] ואם בו ביום נתנבלה - אפילו הכי היתה אסורה קודם יום הכפורים, משום אבר מן החי.

2. תוספות מסכת פסחים דף לו עמוד א

האוכל נבילה ביום הכפורים - פ"ה אפילו נתנבלה ביום הכפורים לא חיילא עלה איסור יוה"כ דהרי הוה עלה איסור אבר מן החי וקשה לר"י דהא כי פקע איסור אבר מן החי יחול עלה איסור יום הכפורים ונבילה בבת אחת דמודה רבי שמעון באיסור בבת אחת [2] ומיהו י"ל אפילו נתנבלה ביום הכפורים לא חייל עלה איסור יום הכפורים דאיסור שאין זכות הוה ביה נמי מעיקרא ואכתי לא פקע מינה.

3. קובץ שעורים פסחים אות קסז

במ"ש תוס' שם, דאין איסור יו"כ חל על איסור שאינה זבוחה, אבל איסור נבילה שפיר חל על אינה זבוחה, דבהכי חייב רחמנא, ומקשין דא"כ נימא מיגו דחל נבילה, חל נמי יו"כ, כמ"ש תוס' ס"פ גיד הנשה לחד מ"ד, ול"ק, דכיון דר"ש לית ליה מיגו דכולל, כ"ש דלית ליה הך מיגו, דהא איכא למאן דאמר דלית ליה הך מיגו אף על גב דאית ליה מיגו דכולל, אלמא דמיגו דכולל עדיפא.

4. ספר דבר יעקב

[א] ר"ש אומר אומר האוכל נבילה ביום הכיפורים פטור - פירש"י דאם נתנבלה בערב יו"כ לא אתי איסור יו"כ וחל על איסור נבילה. ואם נתנבלה ביו"כ אין איסור יו"כ חל על איסור אבר מהחי. התוס' מקשים דאם הבהמה מתה ביו"כ ופקע איסור אבר מהחי, למה לא חלים איסור נבילה ואיסור יו"כ ביחד ולמה ר"ש פטר. התוס' תירצו שבהמה בחייה אסורה משום שאינה זבוחה. בגמ' [ביצה כה]. קאמר ר' הונא בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שידדע לך כמה נשחטה. ונחלקו שם רש"י ותוס', רש"י מפרש בחזקת איסור אבר מהחי. ותוס' מקשים דלאחר שמתה לא שייך להעמידה בחזקת איסור אבר מהחי. ולכן מפרשים תוס' דהבהמה בחזקת איסור שאינה זבוחה דרחמנא אמר זבחת ואכלת. ונראה דרש"י ותוס' נחלקו בתרתי. א. רש"י סובר שאין איסור שאינה זבוחה [כמו שיטת הריצב"א הובא להלן]. ושיטת תוס' שיש איסור שאינה זבוחה. ב. האם מחזיקים מאיסור לאיסור, דתוס' מקשים שלאחר שמתה א"א להעמיד בחזקת איסור דאבר מהחי כיון שעכשיו נפקע איסור אבר מהחי, ויש ספק האם חל איסור נבילה ואין מחזיקים מאיסור לאיסור, ורש"י ס"ל דמחזיקים מאיסור לאיסור. בשב שמתתא [ה-א] מביא דשיטת התוס' [ביבמות ל:]: ותשובת מהר"ם שאין מחזיקין מאיסור לאיסור, ושיטת המהר"ט והש"ך [יו"ד סימן נ-ג] שמחזיקין מאיסור לאיסור. הש"ש [פרק ב' וד, וע"ש פ"ז] מבאר דבזה נחלקו רש"י ותוס' בביצה, וכ"כ קוד"י [חולין סימן ו-ב וסימן טו-א]. ולפי רש"י הדרה קרשית תוס' למה פטור אם מתה ביו"כ הרי שני האיסורים חלים ביחד, ורש"י אינו סובר שיש איסור שאינה זבוחה, וגם חולק בהדיא על הריצב"א [שמעמיד דברי ר"ש במתה בערב יו"כ] דרש"י כתב שגם אם מתה ביו"כ ר"ש פטר.

ב. עוד י"ל דרש"י סובר שאיסור נבילה שהיו איסור הפצא הוי המשך לאיסור אבר מהחי שהיו איסור הפצא [ולכן מחזיקים מאיסור לאיסור]. ומונע מאיסור יו"כ לחל כיון שיו"כ הוי איסור גברא שאינו יכול לחול על החפץ שכבר נאסר באיסור הפצא. ג. הקה"י [חולין סימן יד-א] מבאר דרש"י ס"ל כמש"כ תוס' [מעילה טז]. בשיטת לוי שיש גזו"כ שאיסור נבילה חל על איסור תלב וה"ה חל על שאר איסורים. ולכן כשנתנבלה ביו"כ חל איסור נבילה ולא איסור יו"כ, ולא דמי לשאר דוכתי שחלים שני האיסורים בבת אחת, דהתם הטעם משום דהוי מנייהו מפקת, ולכן כאן שאיסור נבילה מוכרח לחול, איסור נבילה עדיף ואין איסור יו"כ חל יחד עמו.

5. רמב"ם יד החזקה הלכות חמץ ומצה פרק ו

(ה) העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה יוצא בה ידי חובתו אין הרועים אוכלין ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצה מצה שלושה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח אבל אין לשין אותה ביין או שמן או דבש או חלב משום לחם עוני כמו שבארנו ואם לש ואכל לא יצא ידי חובתו ...

6. רש"י מסכת פסחים דף לו עמוד א

שעונין עליו דברים - שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה.

7. שערים מצויינים בהלכה

לחם עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה. פרש"י שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה. ויש לדקדק, שהרי מקודם אומרים ההגדה, ואח"כ גומרים את ההלל, ועוד הרי כשגומרים הלל כבר אחר ברהמ"ז, ואין צריכין שתהא מצה על השלחן. והקושיא הב' יש לתרץ, ולפרש דהלשון עליו, היינו סמוך, וכדאיתא בגמ' מנחות (צו.), וכ"כ רש"י בחומש כמה פעמים, ומסתייע ממש"כ (במדבר ב-כ) "ועליו מטה מנשה" ובתרגום ודסמיכין עלוהי, וע"ע בגמ' מנחות (צח.) כשהוא

8. ספר אור שמח - הלכות חמץ ומצה - פרק ז - הלכה ד

הלכה ד - והוא שידרוש מארמי כו' וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח: נראה דאמר בדף ל"ו ורע"ק ההוא דקרינא עוני לכדשמואל כו' שעונין עליו דברים הרבה. והנה הלל הוי מד"ס, ויצאת מצרים כתוב והגדת לבנך כו' ואמרתם ז"פ ואמרת אליו, ולמאי צריך עוני הוא משום צריך לדרוש פרשה דבכורים דכתיב בי' לשון ענייה וענית ואמרת לפני ה' כו' וזה שעונין עליו דברים הרבה שירבה בדרוש פרשה זו, וברור:

9. ספר מנחת חינוך - מצוה כא - אות י

ונוהגת בזכרים ונקבות וכו'. דבר זה חידוש גדול אצלי, למה תהיה נוהגת מצוה זו בנשים כיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. ור"מ כאן פ"ו ה"י גבי אכילת מצה כתב מפורש דנשים חייבות, כמבואר בש"ס [פסחים מ"ג ע"ב], אבל כאן לא כתב זה, ולא מצאתי זה בשום מקום. ועיין ר"מ פי"ב מעכו"ם ה"ג, חשיב המצוות עשה שהזמן גרמן שנשים חייבות, קידוש היום ואכילת מצה ופסח ושמחה והקהל, ולא חשיב זה, מהיכא תיתי יתחייבו נשים במצוה זו. ולומר הטעם שנשים היו ג"כ באותו הנס, כמו מקרא מגילה [עיין מגילה ד' ע"א] וארבע כוסות [עיין פסחים ק"ח ע"ב], כבר הוכיחו התוס' בכמה מקומות [עי"ש] דדבר זה אינו אלא דרבנן.

10. קובץ בית יצחק תשס"ה-הלל בליל הסדר

יסוד הגרי"ז

ויש לתרץ קושיית אלו ע"פ דברי הרב האי גאון (הובא בר"ן למס' פסחים כו: ד"ה אבל). הרב האי גאון כתב "שאיין מברכין על הלל שבילי פסחין לגמור את ההלל שאין אנו קוראין אותו בתורת קורין אלא

בתורת אומר שירה שכך שנינו ר"ג אומר וכו' ובסיפא לפיכך אנו חייבין להודות ולהלל וכו' לפיכך אם בא אדם לברך משתקין אותו."

והגרי"ז (חידושי הגרי"ז על הש"ס ערכין ז): הסביר שיש ב' מיני הלל. יש הלל שהוא זכר לנס שכבר קרה. ויש הלל בשעת הנס, שבשעה שנעשה לו נס אומרים הלל. ההלל שהוא זכר לנס הוא בתורת קריאה. אך ההלל בשעת הנס הוא בתורת שירה. ההלל שהוא זכר לנס הוא מדרבנן. אבל ההלל בשעת הנס הוא דאורייתא דומיא דשירת משה, ויתבאר להלן. הרב האי גאון בא ללמדנו שההלל בליל הסדר אינו רק הלל שהוא זכר לנס יציאת מצרים שכבר עבר. אלא ההלל הוא הלל בשעת הנס וכמו שאנו אומרים בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. ומשום שאנו רואים את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים, הרי אנו חייבים לומר שירה - לא הלל של זכר לנס בתורת קריאה, אלא הלל בשעת הנס בתורת שירה, כאילו עכשיו יצאנו ממצרים. החיוב לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים הוא חיוב להרגיש הרגשה אמיתית של יציאת מצרים. ומשום הרגשה זו, אנו חייבים להביע הרגשה זו באמירת ההלל.

ועל פי יסוד זה יש לומר שכל הדינים הנוהגים בהלל בשאר ימות השנה, אינם נוהגים בהלל זה שהוא הלל בשעת הנס. בקריאת הלל שהוא מדרבנן אומרים אותו בברכה, ואומרים אותו בעמידה, ואומרים אותו דוקא ביום, ובלי לאכול מקודם, ובלי כוס. אבל ההלל בשעת הנס שהוא מה"ת, אין אומרים ברכה משום שהלל צריך להיות שירה טבעי הנובע מבפנים ולא כמי שמצווה לומר שירה. ואין צריך לאומרו מעומד שאין זו עדות על נס שכבר קרה לפני כמה שנים, אלא שירה על נס שקרה באותה שעה. ואומרים אותו בין ביום ובין בלילה, שהרי צריך לאומרו בשעת הנס ממש.¹ וצריך לאומרו בכונה שלמה ובשמחה, ולכן אין אומרים הלל זה אלא על נפש שביעה וכרס מלאה. וצריך לאומרו על הכוס שאין שירה אלא על היין. דינים אלו של הלל בליל הסדר באים להדגיש שבלייל הסדר אנו צריכים לראות את עצמנו כאילו עכשיו יצאנו ממצרים ולכן אומרים שירה של שעת הנס.

...

ולפי היסוד הנ"ל, הרי יוצא חידוש לדינא. עיין במג"א (סב"א) שכתב שיוצאים קריאת ההלל בלשון הקדש אפילו אם אינו מבין. ובמשנת יעב"ץ (להגרי"ב ז'ולטי או"ח יט) כתב שזהו דוקא בקריאת הלל של זכר לנס. אבל הלל בשעת הנס שהוא הלל של שירה, צריך להבין מה שאומר, ואם אינו מבין לשון הקדש, אי אפשר לאומרו בלשון הקדש. והביא ראיה לזה מדברי התוס' (סוטה לג. ד"ה ברכת) שכתבו שהטעם שמברכים ברכת המזון בכל לשון הוא משום שהעיקר הוא לתת שבח להקב"ה וכדי לכוון כראוי צריך לאומרו בלשון שמבין. וכתב שלפי זה מי שאינו מבין לשון הקדש צריך לומר את ההלל בליל הסדר בלשון שמבין כדי להודות להקב"ה כראוי.

ובמשנת יעב"ץ הסביר ע"פ דברי המהר"ל למה אין מברכין על ההלל בליל הסדר. המהר"ל כתב שהטעם שאין מברכין על ההגדה הוא משום שעיקר מצות ההגדה היא מחשבת הלב. אין עיקר החיוב לקרוא את ההגדה, אלא החיוב הוא להבין את מעשה יציאת מצרים, ואין מברכים ברכה על מחשבת הלב. וע"פ הנ"ל הסביר המשנת יעב"ץ, שה"ה לגבי ההלל בליל הסדר. העיקר בהלל בליל הסדר הוא להכיר חסדי הקב"ה בהוציאנו ממצרים. אין מצות ההלל מצות קריאה בעלמא, אלא תועלתה להביא אותנו לידי הכרה זו. א"כ עיקר המצוה היא במחשבת הלב, ואין מברכין עליה. משא"כ, ההלל של שאר ימות השנה, הלל של קריאה, שעיקר המצוה היא רק לקרות את הלל, ואין המחשבה החלק העיקרי מהמצוה. לכן מברכין על ההלל של שאר ימות השנה.

ועל פי יסוד זה גם יש להסביר למה אין מברכים על מצות סיפור יציאת מצרים. החת"ס (תורת משה חלק ההגדה) תירץ שהברכה על סיפור יציאת מצרים היא ברכה של אשר גאלנו. אך א"כ יש להקשות, שברכה זו נמצאת בסוף ההגדה לאחר גמר סיפור יציאת מצרים, ואם באמת היא הברכה על מצות מגיד, היתה צריכה להיות קודם מגיד כדי שתהיה עובר לעשייתן. וחידוש החת"ס שמכיון שכל ענין של סיפור יציאת מצרים הוא כדי לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, כל זמן שהוא עומד באמצע סיפור יציאת מצרים הרי דינו כעכו"ם שהרי

¹ החת"ס (שו"ת חת"ס או"ח ס' נא) כבר כתב שהטעם שאומרים הלל בלילה הוא משום שהוא הלל ב"שעת הנס ממש" ולא הלל של זכר לנס.

בני ישראל כשיצאו ממצרים קודם מתן תורה היה דינם כעכו"ם, וכמו שאנו אומרים "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". ולכן אין מברכין עד סוף מצות מגיד שעד עתה היינו נידונים כעכו"ם שאינו יכול לברך, ורק בסוף מגיד אנו נעשים כישראלים גמורים. ואין זה חסרון של עובר לעשייתן שהרי גר"כ אינו מברך אלא עד לאחר הטבילה מכיון שאינו יכול לברך קודם לכן.

...

והנה בפסחים (לו.) איתא "אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה." וכתב רש"י "שגומרים עליו את הלל ואמורים עליו הגדה." והקשה המשנת יעב"ץ, הלוא דרשה זו היא דרשה מה"ת, והיאך יכול לומר שכוונת הפסוק היא שיש חיוב מה"ת לומר הלל בליל הסדר. הלוא הלל שאינו אלא לזכר הנס הוא מדרבנן. ועל זה תירץ שרש"י ס"ל כרב האי גאון שהלל זה הוא הלל בשעת הנס, והלל בשעת הנס הוא מה"ת כמבואר בירושלמי הנ"ל.

ועיין במג"א (תכב:ה) שכתב "נשים פטורות מכל הלל מפני שהוא מעשהז"ג." אולם, המחבר (תעב:יד) כתב לגבי הלכות פסח "גם נשים חייבות בד' כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה." ומשמע שחייבות אף בהלל. ויש להקשות, הלוא הלל הוא מעשהז"ג, וצריכות להיות פטורות.

ועיין בתוס' (סוכה לח. ד"ה מי) שכתבו:

משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא אע"ג דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (קח.) דמחייבי בד' כוסות ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור.

כלומר, שהלל שאומרים בתורת חיוב הרגל, נשים אינן חייבות לאומרו. אבל הלל הנאמר על הנס, נשים חייבות לומר הלל משום שאף הן היו באותו הנס. אך עדיין קשה, דא"כ נשים צריכות להיות חייבות בהלל של חנוכה, ומדברי המג"א משמע שפטורות אפילו מהלל דחנוכה.

ותירץ המשנת יעב"ץ שבאמת נשים פטורות מהלל שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ואף אם היו באותו הנס. אבל הלל של ליל הסדר שונה משאר ימות השנה. ההלל של ליל הסדר הוא הלל על נס שנעשה להם עכשיו, שחייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים. הלל זה אינו מעשהז"ג, וכמו שמרים שר שירה בשעת הנס, ה"ה שהנשים חייבות לומר הלל בשעת הנס ככל מי שנעשה לו נס. וחשוב זה הוא חיוב דאורייתא ואינו בכלל מצות עשה שהזמן גרמא.

11. רש"י מסכת פסחים דף לו עמוד א

יום ראשון – [1] לילה הראשון, שהמצה חובה, בעינן לחם עוני.

12. חידושי הריטב"א מסכת פסחים דף לו עמוד א

הא ביום טוב ראשון הא ביום טוב שני. ופרש"י ז"ל ההיא דלעיל דאסר משום מצה עשירה בלילה הראשון שחייב לאכול מצה, וכן כתב הרב בעל העיטור בלילה הראשון בעינן לחם עוני שלא תהא מצה עשירה בשאר ימים מותר, [2] וש"מ דיו"ט ראשון דקאמר לישנא [דחובה] נקט, וכן כתב הרא"ה ז"ל בשם רבותיו הלכה למעשה דבר מההיא מצה דאכילין על סדר ההגדה מותר לאכול מצה עשירה, ואף על גב דכי כתיב לחם עוני בשבעת ימים כתיב הר"י ז"ל דשבעת ימים אלא תאכל עליו חמץ כתיב.

13. ספר דבר יעקב

לו אלא מצה עשירה, יוצא בה ידי מצה בליל פסח ואף יכרך עליה, ואף שלא יצא חובת לחם עוני מ"מ יצא ידי מצה, דאף מצה עשירה שמה מצה ומבואר שדין לחם עוני אינו רק תנאי במצות מצה אלא דין בפני עצמו. המג"א [סימן תעא-ה] חולק על המהר"ל וס"ל דלחם עוני הוי תנאי במצה ואינו יוצא כלל במצה עשירה.

[המהר"ל [גבורות ה' פרק מח] מחדש מי שאין]

14. רש"י מסכת פסחים דף לו עמוד א

כעין תורא - מעט כעין של שור מותר ללוש בחלב, דאכיל ליה מיד בבת אחת, ולא משהי ליה דלינשי שנילוש בחלב.

15. שו"ע יורה דעה - סימן צז

(א) אין לשין עיסה בחלב, שמא יבוא לאכלה עם הבשר. ואם לש, כל הפת אסור, אפילו לאכלו לבדו. [1] ואם היה דבר מועט כדי אכילה בבת אחת, [2] או ששינה צורת הפת שתהא ניכרת שלא יאכל בה בשר, מותר. כיוצא בו, אין אופין פת בתנור שטחו באליה, ואם אפאו דינו כעיסה שנילושה בחלב: הגה - ולכן נוהגין ללוש פת עם חלב בחג השבועות, גם בשומן לכבוד שבת, כי כל זה מוחשב כדבר מועט, גם כי צורתן משונה משאר פת.

16. רש"י חולין דף קז/ב

לא - הכי קא"ל אי לאו דרב המנונא את ויודע אני בך שנטלת ידיך, זריז עדיף מזוהר זהיר שיוודע להזהר בשעת מעשה שלא יעבור על המצוה זריז הרואה את הנולד ומתקן עצמו שלא יבא לידי כך והיינו דאמרינן בע"ז (דף כ) זהירות מביאה לידי זריזות:

17. ספר מנחת חינוך - מצוה י - אות כג

ומצה של ביכורים, עיין ש"ס ל"ו ע"א דאינו יוצא דאין נאכלים בכל מושבות. על כן אפילו בירושלים אין יוצאים אפילו כהנים, כיון דאינה ראויה אלא בירושלים, וכן פסק הר"מ כאן פ"ו ה"ח. ועיין תוס' ל"ח ע"א ד"ה או דילמא, הקשו נימא הואיל ולא קרי להו שם, עי"ש מה שתירצו. והנה גם כן איכא לאקשוני נימא הואיל ואי בעי מיתשל, דגם ביכורים נתקדשו בקריאה כמבואר במס' ביכורים פ"ג מ"א ובר"מ פ"ב מביכורים הי"ט. והנה לדעת הרב בעל שער המלך פ"ו מחמץ ומצה ה"ח שכתב דהר"מ אית ליה האי סברא דהואיל אי בעי מיתשל עלה, אך דוקא אם ראוי לשום אדם כסברת התוס' בעירובין ל' ע"ב ד"ה ולפרוש, על כן מעשר שני חוץ לירושלים דאינו ראוי לשום אדם לא אמרינן הואיל, אבל בתרומה דראוי לכהנים אמרינן הואיל ומיתשל. אם כן כאן דביכורים ראויים לכהן, אם כן נימא הואיל ומיתשל, והוי ליה נאכלין בכל מושבות, עיין פסחים שם ל"ח ע"א דמחמת הואיל הוי ליה נאכלין בכל מושבות.

18. רש"י מסכת פסחים דף לו עמוד ב

שם שמחה מיהא כו' דכתיב ושמחת בכה"ט. לכאורה האי ושמחת לא קאי על הכהן האוכלין רק על בעלים המביאין ודע דמצינו עוד דרשה מן ושמחת בירושלמי הביאו רש"י בסוכה (מז ב) דבא ללמד דטעונין קרבן והגמ' חדא מתרי נקטא:

19. ספר דבר יעקב

(יא) דתנן מעצרת ועד החג מביא וקורא מהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא - [הטורי אבן] מגילה כ: מביא הא דתנן [ביכו' א-ה] נשים חייבות בהבאת ביכורים, [ומקשה הטו"א דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, כיון שזמן הבאת ביכורים הוי מהעצרת ועד חנוכה.] ותירץ הטו"א דהא דאין מביאים קודם העצרת אינו משום שזמן ביכורים תלוי בעצרת, אלא משום שאין מביאים קודם לשתי הלחם [כדתנן בביכורים א-ג] ובי' הלחם תלוי בעצרת. והא דאין מביאים אחר חנוכה היינו משום שבעינן מצוי בשדה ולאחר חנוכה אינו מצוי בשדה.

הרמב"ן והריטב"א [בקידו' לג:] מנו ביכורים בין המצוות שלא הזמן גרמן, אבל החינוך [מצוה צא] כתב שמצות הבאת ביכורים נוהגת בזכרים ולא בנקבות. והא דתנן נשים חייבות, צ"ל שהחינוך יפרש שחייב מדרבנן [מנ"ח ומל"מ בהג' לחינוך].

20. ספר דבר יעקב

יג] ת"ד לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה - רש"י מפרש אשישה היא גלוסקא גדולה. הרמב"ם השמיט הא דאשישה, ומקשה הביאור הלכה [סימן תנד-א ד"ה וטוב] למה הרמב"ם השמיטו. ותירץ שהרמב"ם מפרש אשישה כמו שפירש רב

האי גאון [הובא ברי"ץ גאות] דאשישה הוי סג של חלוט, ולכן הוזכר בברייתא יחד עם חלוט. מיהו צ"ב דהגמ' הביאה פסוק שאשישה הוי אחד משה באיפה, משמע שהוי גדול.

21. תורה תמימה שמות פרק יב פסוק כ

תאכלו מצות - ת"ר, תאכלו מצות לחם עוני (פ' ראה), יכול שאין יוצאין אלא בפת הדראה ת"ל מצות מצות ריבה אפילו כמצת שלמה קפג), א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה [שם ל"ו ב']:

• תורה תמימה הערות שמות פרק יב הערה קפג

קפג) כלומר אפילו סולת נקיה ומתובלת בתבלין כמצות שלמה שהיה מעונג. ובאור הענין מצות מצות ריבה, נראה הכונה דהלשון תאכלו מצות כתיב כ"פ בתורה, והלשון לחם עוני כתיב רק פעם אחת ולכן דין הוא למעט רק דבר אחד מלחם עוני, כבסמוך, ולרבות הרבה דברים מלשון מצות הכולל הכל, ובוה מיושבת קושיית הצ"ח שהקשה דהא כבר דריש הלשון תאכלו מצות לרבוני אחר [ע' בדרשה הקודמת] ואיד דריש כאן רבוני זה, ולפי מש"כ, הענין מבואר, דכיון דהלשון מצות כתיב כ"פ בתורה לכן דרשינן לרבוני כמה ענינים:

22. דף על הדף פסחים דף לו עמוד ב

בגמ': לחם עוני פרט לעיסה וכו'. הנה בגמרא כאן מבואר ד' דרשות שדרשינן מלחם עוני.

ואמר הגר"א (הובא בספר דברי אליהו) לבאר בזה שבכל דבר יש ד' דברים: חומר צורה פועל תכלית, כלומר כשרוצה לעשות שולחן, העץ הוא החומר, תבנית השולחן הוא הצורה, הפועל הוא הנגר, והתכלית הוא לאכול עליו.

ולכן דרשו גם כאן (א) נגד החומר, שיהי' עני בלא שמן ויין. (ב) נגד הצורה, פרט לחלוט ואשישה, וכן דוקא פרוסה. (ג) נגד הפועל, אמר הוא מסיק ואשתו אופה. (ד) ונגד התכלית, לחם שעונין עליו דברים הרבה, שזהו תכלית מטרתו.

23. ספר גבורות השם - פרק נא

ולמה קרא אותו בשם עוני דאין ענין עניות במקום עשירות הגאולה. אמנם פי' הדבר כי המצה נקרא לחם עוני הפך מצה עשירה, שכאשר יש בה שמן ודבש נקראת עשירה כי הדבר הזה מעשיר הלחם, וזה כי העני שאין לו אלא עצמו ואין לו ממון רק עצמו וגופו, והמצה גם כן כאשר אין בה רק עצם העיסה שעצמות העיסה הוא המים והקמח וזהו עצמות עיסה ובוה הוי לחם עוני, ואם יש בו שאור או חמץ טעם השאור והחמץ הוא נוסף על עצם העיסה, וזה הוא יותר עשיר מן מצה עשירה כי מצה עשירה בשביל שיש בה משקה זה עשירות שלה, ואמנם עיסה שיש בה שאור או חמץ יצאה יותר מענין מצה שיש בגוף העיסה חמץ ולכך המצה היא לחם עוני. ואולי יקשה לך מה ענין העניות אל החירות והלא שני הפכים הם החירות והעניות. הלא דבר זה אין קשיא כי העניות בעצמו הוראה על הגאולה שאין ענין הגאולה רק שיוצא ואין לו שום צירוף אל זולתו, לא כמו העבד שאינו עומד בעצמו ויש לו צירוף אל זולתו הוא האדון, לכך הדבר שיש בו עשירות אינו עומד בעצמו רק יש לו צירוף אל קנינו ואין בוה גאולה, אבל הדבר שיש בו עניות ואין לו קנין רק עומד בעצמו שייך בו גאולה, כי אילו היה המצה שהיא לחם עוני מורה על בני אדם שהם בני חורין היה לך לשאול והלא אין העניות סימן חירות כלל, אבל לחם עוני הזה הוא בא על עצם היציאה לחירות ועצם היציאה לחירות אינו כי אם בהסתלק ענין הצירוף שלא יהיה נמצא הצטרפות כלל וכאשר אין כאן הצטרפות אז נמצאת גאולה, ולפיכך צוה לאכול לחם עוני שהוא המצה בליל היציאה בעבור שאין במצה רק עצם הלחם ולא צטרף בו דבר מן שאור והוא כמו עני, כדי שלא יהיה נמצא כלל שום צירוף בלילה שבו הגאולה ואז יקנו

הגאולה שהוא סלוק הצירוף, אבל מצה עשירה אינו יוצא בה בעבור כי יש לזאת המצה צירוף והוא המשקה

שנתן בה ואין כאן גאולה. ומה תבין מה שהיה גאולתם בחדש הראשון דוקא, וזה כי אין גאולה רק כאשר נבדל מזולתו והוא עומד בעצמו ומה תבין הגאולה, והחדש הראשון שאין בו התחברות זמן רק שהוא ראשון, כי החדש השני בעבור שהוא שני יש כאן חבר זמן ואין זה ראוי אל הגאולה שיהיו עומדים בעצמם. כלל הדבר כל ענין הגאולה הסתלקות מזולתו לעמוד בעצמו ולא יהיה להם צירוף וחבר אל זולתו, ודבר זה ראוי שיהיה בחדש ראשון כי הדבר שנתהוה מתיחס אל הזמן שנעשה בו אותה היתה, ולפיכך הזמן שהוא ראשון ואין בו חבר וצירוף זמן מיוחד לגאולה, שהגאולה היא שנבדל מזולתו ואין לו שום צירוף אל זולתו. ומה תבין כי הכתוב הוא כפשוטו שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת ממצרים, פי' שתאכל לחם עוני שהוא הלחם העומד בעצמו ואין לו הצטרפות אל זולתו ולמה תאכל זה הלחם כי בחפזון יצאת ממצרים, וענין החפזון הוא מהירות ואין בו עכוב והמשך זמן, כי כשם שיצאו בחדש ראשון מפני שראוי חדש הראשון אל הגאולה דוקא מטעם אשר התבאר, כי אין גאולה רק כאשר אין כאן צירוף והוא חדש ראשון שהוא ראשון ולא היה כאן חבר וצירוף חדשים, וכך ראוי שלא תהיה הגאולה בעכוב זמן רק בזמן הראשון מבלי המשכה ועכוב ואין בו צירוף כלל, שכל ראשון הוא מתיחס אל הגאולה לא חבר זמן שזה אין שייך לגאולה שצריך אל הגאולה הסתלקות הצירוף והחברו, ולפיכך הדבר הזה ברור כאשר תבין דברי חכמה:

וראיה ברורה לזה שלחם העוני מצד עצמו הוא החירות והגאולה כמו שנתבאר למעלה, שהרי קודם

הגאולה בעודם במצרים אכלו בלילה הזה מצות כדכתיב (שמות י"ב) על מצות ומרורים יאכלהו שמוזה תלמוד

ותדע כי לחם מצד עצמו הוא ראוי לחירות כמו שאמרנו, ורצה הקדוש ברוך הוא באותו הלילה שיהיו עושין

דברים להיות נמשכין אחר החירות שעל ידו יזכו לגאולה כי שלשה דברים נאמרו בהבטחה אברהם כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו

אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הרי שלשה דברים, האחד שיהיו משעבדין את ישראל, השני הקדוש ברוך הוא הבטיח אותם לדון את מצרים, השלישי להיות ישראל יוצאים ממצרים, לכך עשו זכר במרור על השעבוד ומרורו את חייהם, וכנגד וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וזהו מכות בכורות שהוא גמר מכות מצרים, ורמוזה המכה במלת דן אנכי הדל"ת מן דן רמז דם ראשית המכות הנו"ן מן דן הוא נגע והיא שקולה נגד כל המכות, ולזה עשו זכר בלילה הזה פסח ואכילתו בעצמו שיהרוג בכורי מצרים ויפסח על בתי ישראל, ובמדרש רבה פרשת בא (פ"ט"ו) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל אתם שוחטים את הפסחים ואני שוחט את הבכורות כדלעיל, וההוצאה דכתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הרמז עליו המצה שהיו אוכלין בלילה שהמצה היא זכר לחירות. ולפיכך צוה לעשות אלו שלשה דברים בלילה הזה, כי אלו שלשה דברים תלויים זה בזה כי מצד שהיו משועבדים במצרים והיו בעבדות גדול ראוי שיהיו נגאלים, ומי ששעבד אותם ראוי לעונש וזהו פסח מצה ומרור שנאכלים כאחד, אמנם לקמן אצל פסח מצה ומרור יתבאר זה עוד בענין אחר. **אמנם על כל**

פנים בליל היציאה אכלו מצה מפני שעל ידה יקנו החירות. והרמב"ן תירץ כי גלוי וידוע הוא לפני המקום

שהיו יוצאים בחפזון ולא יתחמץ העיסה לכך צוה קודם שיצאו על מצות מצה. אבל עיקר הפי' כי מצות מצה

היא בעצמה זכר לחירות. ולפיכך אכלו מצה בלילה קודם שיצאו והקדוש ברוך הוא הוציאם בחפזון שלא יכלו להתמהמה מן הטעם

אשר נתבאר והיא חכמה נפלאה. ועוד יתבאר לך דבר זה במאמר מצה זו וכן ראוי להיות עושה כל ענין המצה כדרך הענין:

24. הגדת אור החמה [ע' נב-נג]

והנהגה בהאי ענינא דלחם עוני יש להתבונן דלכאורה כיון דדין לחם עוני הוא רק במצת חובה דבמצת רשות הרי דמותו גם לאכול מצה עשירה וא"כ למה כתבה תורה לשון זה של לחם עוני רק בקרא "דשבעת ימים תאכל מצות" דקאי רק אמצה של רשות ולא כתבה כן בקרא דבערב תאכלו מצות או בקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו, ונאפשר דהענין הוא דהנהגה גר"א מקשה כאן על לשון ההגדה דטעמא דלחמא עניא הוי משום" דאכלו אבהתנא במצרים" והרי בקרא כתיב משום שלא הספיקו בצקם להחמיץ והיינו בצאתם ממצרים [וכדאמרינן נמי לקמן בהגדה בטעם מצה זו שאנו אוכלים], ומתרץ דאמרנו הראשונים דגם במצרים היו המצרים מאכילים את העבדים לחם כזה, ולכאורה יקשה דכיון דבתורה כתיב טעם אחר מפני שלא הספיקו א"כ למה לן לומר עכשיו טעם חדש, וכן אמאי לא אמרינן גם טעם זה גבי טעם מצה זו שאנו אוכלים דהרי התם הוא עיקר מצות ההגדה וכדאמר שם דאם לא אמר לא יצא יד"ח והי' ראוי להזכיר כל הטעמים, ועוד דא"כ דאכילת המצה היא משום שאכלו במצרים בשעת השעבוד א"כ הרי דמצה היא ג"כ זכר לשיעבוד כמו מרור וא"כ אמאי מקרי מצה זכר לחרות גבי דין הסיבה.

ואפשר דזה גופא שהאכילו המצרים את ישראל ואת עבדיהם מצה היינו משום דזה הי' אצלם סימן של עבדות שלא היו מרשים לעבדיהם להחמיץ את עיסתם ולכך נקרא לחם עוני מפני שהוא סימן של עניות ועבדות, ולכך כשיצאו ממצרים ורצו ישראל להחמיץ את עיסתם להראות סימן חירות בא הקב"ה וגאלם בטרם יחמץ להראותם בזה דלא יצאו מעבדות מצרים כדי להיות בני חורין לעצמם אלא להיות עבדי ה', וכדאמרינן בהלל המצרי הללו עבדי ד' ולא עבדי פרעה דהיינו שנהפכו מעבדי פרעה לעבדי ד', ורצה הקב"ה לקנותם בזה כעין הא דאמרינן בקידושין דף כב: גבי עבדא דר' יהודה הנדואה דשייך קנין עי"ז שלא יהא העבד בלא אדון רגע אחד.

וזהו הענין דהזכירה תורה לחם עוני בקרא דמצת רשות דעיקר הקפידה בענין זה הוא שלא יאכלו חמץ ולא שיאכלו מצה ושנזכר עי"ז את עבדות מצרים, וממילא הרי אנו עבדים להקב"ה שפדה אותנו מעבדותם לשם עבדות וכדכתיב בקרא וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וכמו שפירש"י שם בפרשת ראה דלחם עוני הוא שמזכיר את השעבוד שבמצרים, והיינו כנ"ל דבזה הראו המצרים

את שעבודם על ישראל ושיי"ז נזכור דהא דאין אנו אוכלים עכשיו חמץ היינו משום דמשועבדים אנו לר' ואין אנו בני חורין לעצמינו שנוכל להחמיץ את עיסתנו, דשני הטעמים קשורים זה בזה דכל ענין זה שאנו צריכים לזכור שלא הספיקו בצקם להחמיץ אינו אלא משום דזהו סימן עבדות שהי' במצרים, וגם זה שאנו צריכים לזכור שאבותינו אכלו הלחם הזה במצרים הוא משום כך דגם עכשיו אנו במצב של עבדות, אלא דעכשיו דלא מזכירים עדיין את הגאולה וכדאמרינן בגמ' דבעינן מתחיל בגנות ומסיים בשבח, א"כ כשבאים להזכיר את הגנות ראוי להזכיר חלק זה מן הטעם, ולבסוף כשעומדים לפני הלל המצרי דבעינן למימר הללו עבדי ד' ראוי להזכיר את החלק השני.